

Gabriela Adameșteanu: memorialistica, pauza de jurnalism – intersecțiile literaturii cu jurnalismul

Doctorand, Mariana MOGOȘ

Universitatea „Dunărea de Jos”, Galați

Abstract: In 2014, when Romanian society was celebrating a quarter of a century of social and cultural freedom, Gabriela Adameșteanu was publishing her “Romantic Years” novel. Operating not only as a viewer who ‘observes’, but as an actor who ‘participates’, the writer produces a substantial document about a historical period and the events that mark it, points out moments, facts, attitudes, as well as human relationships. Adameșteanu hesitates to classify her book as a memoir and this may be because she is aware that memory is itself subjective and it can thus betray. Memory is tender and selective, only a ‘particle’ represented from the past, not due to a volitional act, but to an affective stimulus. The book is, therefore, not only a narration of a life story, but a triumph of life against imagination, of reality against fiction, as the writer herself confesses.

Keywords: Gabriela Adameșteanu, memory, history, fiction

1. Introducere

În 2005, Gabriela Adameșteanu părăsea redacția Revistei „22” la fel de hotărât cum se despărțise de literatură în 1990. Totuși, nu fără a recunoaște cum o influențase perioada publicistică:

Mi-a fost greu să mă detașez de ei, pentru că jurnalismul te marchează. Cel puțin la fel de dificilă a fost trecerea de la cenzură și autocenzură la un scris liber. Eu am reînceput să scriu în 2002-2003. Vreo 12 ani (1990-2002) nu am scris și nu am citit literatură. Am citit presă și a fost foarte bine pentru mine, ca om. Trăisem o viață foarte închistată în comunism. Nu aveam informații deloc despre lume pe care tinerii le au acum foarte devreme. Nu regret niciodată acești ani, au fost foarte frumoși. [Piștea, 2017]

Nu am putea rotunji o cercetare a operei Gabrielei Adameșteanu, dacă nu am vorbi și despre scrierea sa memorialistică – *Anii romantici* – care apărea (întâmplător sau, poate, nu) în 2014, când se împlinea un sfert de veac de libertate și democratizare a societății românești. Geneza acestui titlu și faptul că o sintagmă, receptată fugitiv, rămâne în durata memoriei întărește ideea că autoarea nu doar constată o caracteristică la un moment dat a Timpului care „fugit irreparabil”, dar se antrenează ea însăși și se regăsește nu doar ca privitor care „constată”, ci ca actant care „participă”:

Am auzit formularea („anii romantici” – n.n.) de la un tânăr care avea 20 de ani în 1989. Mulți tineri au sperat atunci că România se va democratiza repede și după mineriadă (iunie 1990 – n.n.) au plecat și și-au făcut o viață în străinătate. Alții și-au făcut viața aici. Unul dintre ei s-a referit la anii '90 în următorul fel: «Doar nu mai suntem în anii romantici!» Adică: doar nu mai avem iluziile din anii '90! [...] Aceea a fost o perioadă când eram romantici, fraieri, idealisti și a vorbi despre „anii romantici” era un mod de a spune «Ne-am păcălit atunci». Ca o perioadă de grație, pe care trebuie să o consideri închisă, pentru că viața este altceva. [Grădinaru, 2017]

2. Lumi caleidoscopice și discurs identitar – direcții ale receptării

„Anii romantici” a fost primit cu interes justificat. Alina Purcaru a fost printre primii critici care a comentat-o:

Pentru că este un volum foarte dens și foarte variat ca subiecte și, implicit, ca informație, *Anii romantici* se pretează, iată, la decupaje dintre cele mai variate și la abordări asemenea. Sînt atîtea teme solide prinse aici, încît s-ar putea demara discuții pornind de la fiecare dintre ele: exilul, viața în redacția revistei „22”, în primii ani, întîlnirile literare, viața din redacțiile editurilor comuniste, cenzura, climatul politic nouăzecist, asta ca să las către final filonul autobiografic, cu modelul de formare a scriitoarei și cu detalii despre familia ei. (Purcaru, 2014)

Într-adevăr, cartea este structurată în două părți, sensibil egale, fiecare avînd un titlu și, la rîndul lor, structurate în subcapitole, de asemenea cu titlu propriu. Prima parte, *America*, *America* se coagulează în jurul călătoriei întreprinse la sfîrșitul anilor 1990, cu prilejul unei burse de studii la Universitatea din Iowa. Coincidența de a călători acolo cu Mircea Cărtărescu îi va prilejui cunoașterea omului care devenise deja un scriitor reputat, dar pe care însă nu-l aprofundase ca atare prin lectură. Oricît de amplă este paleta evantaiului întîmplărilor americane, în paralel se construiește treptat, imaginea confratelui. Cele mai dense pagini sunt cele care rememorează contactul cu exilul românesc din America. Pagini ample vorbesc despre

întâlnirea cu Norman Manea, Matei Călinescu și, mai ales, Ioan Petru Culianu, a cărui intervievare este redată și comentată pe circa 50 de pagini.

Încă din această primă parte (dar nu numai) recunoaștem resursele specifice artisticului în articularea discursului. O mențiune aparte facem despre adevăratele portrete literare pe care le realizează celor despre care sau cu care comunică. Am exemplifica, din nou cu Ioan Petru Culianu, a cărui portretizare este făcută în dinamică și prin recurgerea la tehnica pluriperspectivă (o viziune aparține autoarei, alta se configurează din impresiile și comentariile lui Matei Călinescu sau ale unui coleg de la Facultatea italiană pe care a frecventat-o). A doua parte a cărții – *Întâmplarea care devine destin* – are ca nucleu accidentul de mașină căruia i-a căzut victimă scriitoarea la puțin timp după revenirea din America. Cele mai consistente memorii de această dată, tot fără o ordonare cronologică, se referă la constituirea și activitatea Grupului pentru Dialog Social, activitatea la cârma revistei „22” și, desigur, eferescența de pe scena politică, disputa dintre partide pentru supremația puterii. Informațiile primite în această parte sunt importante pentru cei care au trăit evenimentele și își pot verifica propriile amintiri și percepții, iar cei tineri își pot stimula imaginația pentru a-și putea forma o impresie despre ceea ce s-a întâmplat în acei „ani romantici”. Criticul Bianca Burța-Cernat exprima astfel conglomeratul tematic al cărții:

În *Anii romantici*, tema dominantă, cu toate ramificațiile ei, perfect controlate narativ (impresia generală fiind aceea de organizare centripetă a discursului confesiv), este conexiunea – problematică, generatoare de controverse, mai ales în ultimii 25 de ani – dintre literar și politic. Juxtapunând în subtitlu vocabulele „amintiri” și „gânduri”, autoarea își asumă dublarea gestului confesiv printr-un gest reflexiv. (Burța-Cernat, 2016)

Pentru cititorii care au parcurs romanele Gabrielei Adameșteanu și i-au urmărit interviurile acordate de-a lungul timpului s-au acumulat niște întrebări despre măsura în care autobiograficul s-a transfigurat în artistic. În mare parte cartea pe care o cercetăm vine să risipească niște neclarități, să umple niște goluri:

Însemnările despre copilărie și tinerețe, despre *anii formării*, despre familie – cu o galerie întreagă de unchi și de mătuși, cu poveștile bunicilor și străbunicilor pe care distanța în timp îi transformă, inevitabil, în eroi ai unei narațiuni retro – nu lipsesc, firește, din însemnările memorialistice întrucâtva atipice ale Gabrielei Adameșteanu, numai că asamblate altfel decât ne-au obișnuit regulile genului (menite, până la urmă, ca orice reguli în literatură, să fie încălcate).” (*Idem*)

Aprecierea cărții și îndemnul la lectură sunt susținute și de opiniile criticului Șerban Axinte:

Circularitatea ideilor din cartea de față, atenția deosebită pentru stil și construcția ei ca atare fac din *Anii romantici* un text documentar și beletristic în același timp. Mai presus de toate, e sensul istoriei. O istorie personală dublată de istoria unei națiuni aflate și de această dată în dimineața existenței sale. (Axinte, 2015)

3. Jocurile memoriei – de la istoria personală la istoria colectivă

Subtitlul cărții este „amintiri, gânduri...” . Reflectând la acesta, înțelegem de ce Gabriela Adameșteanu a ezitat să-și încadreze cartea în domeniul memorialisticii. Intenția sa nu a fost să producă un document referitor la o perioadă istorică sau la evenimentele care o marchează, așa cum memoria personală a reținut, ci doar să puncteze momente, fapte atitudini sau raportări umane la acestea, în măsura în care ea însăși a avut tangență cu ele. Memoria poate trăda sau poate fi subiectivă, amintirea este mai tandră, mai duioasă, fiind doar o „particulă” de memorie re-prezentată din trecut în prezent nu datorită unui act volițional, ci unui stimul afectiv (să ne amintim că autoarea și-a susținut licența cu o teză despre Marcel Proust, iar apropierea este explicit făcută de autoarea însăși: „...am ajuns să scriu o carte bazată pe „memoria involuntară”, despre care am aflat la douăzeci de ani citindu-l pe Proust.” (Adameșteanu, 2014: 11)

Cartea nu este doar o narare a unei povești de viață, deși scriitoarea invocă viziunea strict personală asupra vremurilor și întâmplărilor, față de care se simte, într-un fel, răspunzătoare:

Cartea aceasta reprezintă pentru mine o datorie a trecutului, dar a trecutului recent. Am scris-o și din obligație, pentru că mă simt dator să dau și versiunea mea asupra celor trăite...[...] Este de fapt o carte despre mine, dar, firește, scriind-o, sper că și alții se vor recunoaște în experiențele mele, în ceea ce mi-a fost dat să trăiesc. [...] Pentru mine, cartea reprezintă o victorie a vieții contra imaginației, a realității contra ficțiunii. Dar poate și ce am scris aici este tot ficțiune, ficțiunea mea despre viața trăită sub semnul miracolului istoric și al neliniștii că ne vom întoarce de unde scăpasem. (*Ibidem*: 11-12, 13-14)

Prin urmare, deși caută să ne convingă cu toată puterea că „proiectul” acestei cărți e un efort peste măsură, pentru că e greu să evite pomenirea numelor unor persoane publice, pentru că vrea să ocolească redarea unor întâmplări tensionate, ce pot naște nemulțumiri, pentru că nu dorește să pună un „celălalt” într-

o lumină nefavorabilă, ajunge, firesc, la concluzia că „e o carte despre mine”, „o datorie a trecutului”, „o versiune superficială și scurtă”, „o victorie a vieții contra imaginației”. Dacă „poetica” textului s-ar fi oprit aici, am fi putut, cu ușurință specula că paginile cărții sunt:

O lectură cu foarte multe de oferit tuturor celor care sunt interesați de tumultul anilor '90, când intelectualii ajunși apoi să ocupe roluri publice, de cele mai multe ori colorate politic, încercau să propună un discurs viabil, de implicare socială, imediat după căderea comunismului [...], un volum de referință pentru informațiile pe care le aduce despre exilul românesc, despre viața în mediul literar (și mai ales editorial!) de dinainte de 1989, despre cenzură, dizidență și despre pârgăhiile de care dizidența avea nevoie pentru a se asigura că mesajul anticomunist răzbătea dincolo de graniță. (Purcaru, 2014)

Însă autoarea, deloc naivă, pune textul la adăpost și în capitolul introductiv strecoară o frază ce poate fi luată drept cheie de lectură pentru volum: „Dar poate și ce am scris aici este tot o ficțiune, ficțiunea mea despre viața trăită sub semnul miracolului istoric și al neliniștii că ne vom întoarce de unde scăpasem.” (Adameșteanu, 2014: 13-14)

Anii romantici este un volum foarte bogat și foarte divers, în care detaliul personal îl include pe cel public și în care se discută, din unghiuri surprinzătoare, foarte multe teme despre care avem impresia că știm deja, suficiente: cenzura cărților în comunism, dizidența, exilul sau obsedanta rezistență prin cultură, ca să numesc doar câteva dintre cele care țin de perioada antedecembristă. Apoi e scrisă cu atâta cursivitate încât ai impresia că îți impune, pur și simplu, ritmul lejer-acaparant al unei cărți de ficțiune. E un volum bogat, care nu are cum să nu te îmbogățească: și cu răspunsuri, și cu multe alte, noi, întrebări. Distanța narării față de timpul povestit poate obiectiva relatarea, dar creează și un obstacol inerent – uitarea. De aceea materialul cărții nu se ordonează cronologic, deși are (trebuie să aibă) o încadrare, o limitare temporală. Între aceste limite, ordinea evocării sau invocării este cu totul, aparent, aleatorie. Gabriela Adameșteanu nu a urmărit să scrie o istorie exhaustivă a acelor ani, și deci nu păcătuiește să uite parte din ceea ce trebuie spus, prilejuind criticile cititorilor-martori la evenimente. Nimeni nu-i poate reproșa uitarea sau omisiunea, fiindcă nimeni nu știe ce și cât a văzut, ce și cât a vrut să spună. De aceea, în calitate de cititori, apreciem doar ceea ce este pus în pagină. Memoria ca sumă de amintiri-imagini are o sarcină fundamentală: să împiedice uitarea. Filosoful Paul Ricoeur a analizat aceste concepte, conținutul și misiunea lor:

Într-adevăr, efortul de reamintire oferă ocazia majoră de a face «memorie din uitare», pentru a vorbi în anticipație ca Augustin. Căutarea amintirii stă mărturie cu privire la finalitățile majore ale actului de memorie, și anume de a lupta împotriva uitării, de a smulge «rapacității» timpului, «îngropării» în uitare, câteva fărâme de amintire (*Augustin dixit*). Nu doar dificultatea efortului de memorie îi conferă raportului coloratura lui neliniștită, ci și teama de a fi uitat, de a mai uita încă, de a uita mâine să îndeplinim cutare sau cutare sarcină; căci mâine nu va trebui să uităm...a ne aminti. Ceea ce vom numi datoria memoriei constă în esență în datoria de a nu uita. Astfel, o bună parte din căutarea trecutului e plasată sub semnul îndatoririi de a nu uita. Într-un mod mai general, obsesia uitării trecute, prezente, viitoare dublează lumina memoriei fericite cu umbra proiectată asupra ei de o memorie nefericită. (Ricoeur, 2001: 47)

Gabriela Adameșteanu s-a arătat întotdeauna reticentă față de acest gen de abordări. Nu a simțit că prin intermediul lor ar putea ajunge la adevărul de sine. Nimic nu ar fi reprezentativ pentru ea în afara literaturii propriu-zise. Doar prin intermediul ei, scriitoarea înțelege să se comunice și, mai mult decât atât, să-și cunoască eul potențial la care poate avea acces doar prin posibilitățile genului ficțional. Scriitoarea a mărturisit că nu a ținut niciodată un jurnal, nici chiar ca adolescentă, dar, cu toate acestea, din fragmentele memorialistice, din interviurile pe care le-a acordat și din articolele care dau în vileag unele elemente din „atelierul de creație” (în general răspunsuri la diverse anchete literare găzduite de unele reviste), se poate desluși o anumită poetică vag schițată: „Într-o carte de memorii se zice că te portretizezi singur, fără să vrei. Și poate că am făcut acest lucru, deși, într-un fel, nu am vrut să scriu despre mine. Dar povestind, întâmplător eram și eu acolo, ba chiar aveam locul central.” (Chebac, 2015 Reticențele sunt motivate de autoare:

Tipul acesta de carte oricum selectează și parțializează ceva din viața ta. Trebuie privită cu relativism, dacă ai sta să povestești tot ce se întâmplă, tot ce spun ceilalți... Pe de o parte, memoria noastră pierde, de cealaltă parte amintirile pot deveni ceva enorm și nu ai mai putea face nimic din cauza lor. [Vlădăreanu, 2014]

Grija mare cu care încearcă să nu transforme în verdicte percepții subiective asupra unor oameni sau situații, atenția cu care lasă deschis fiecare subiect și unei abordări dintr-un alt unghi, demonstrează că *nu privește înapoi cu mânie*, ci ochiul e, mai degrabă, orientat spre interior, iar aventura eului prin sine

și vremuri fotografiază instantanee pe care le găsim și în proza autoarei.

Citind aceste pagini, realizăm că perioada în care absentează de pe scena literară pentru a fi prezentă în viața socială și în redacție, nu numai că devin fundament pentru ficțiune, dar ele însele se ficționalizează în acest volum. Un trecut actualizat prin scris, un timp *recapitulativ* (Mircea Mihăieș), în volumul *Anii romantici* este vorba, de fapt, de *ficțiunea autorului*, adică de ficționalizarea retrospectivă a propriei existențe, care devine posibilă datorită distanței temporale dintre faptul trăit și consemnarea sa. Decupajul de real este inevitabil subiectiv și presupune o viziune care transformă oricum realitatea primă într-o realitate mediată. În plus, autoarea recurge la tehnicile prozatorului, ceea ce constituie un argument în plus pentru *plasa autoficționalizării* în care aceasta se lasă prinsă. Astfel, discursul confesiv tinde să devină un discurs literar, chiar dacă nu este întotdeauna premeditat: „Totuși am niște caiete în care mi-am notat ceva din când în când...[...] Aceste caiete trebuiau să fie doar umile cărămizi de folosit pentru un zid, iar după folosire trebuiau distruse...” (Adameșteanu, op.cit.: 9) Odată publicate, însă, ele devin o formă de literatură, iar respingerea ficțiunii se transformă într-o ficțiune a nonficțiunii; negația poeticii capătă dimensiunea unei poetici a negației, cum se întâmplă foarte des în literatura modernă și postmodernă. În afară de aceasta, trebuie să recunoaștem că volumul plasează evenimentele cotidiene după o lege *sui-generis* a selecției și a ordonării, ceea ce produce o disfuncție a mecanismului, instaurând coerență și efect literar acolo unde s-ar părea că trebuie să întâlnim doar discontinuitățile unor amintiri. Literatura se insinuează în mod spontan, fără a face parte neapărat din strategia Gabrielei Adameșteanu, (deși vorbește despre această posibilitate, cum am arătat la început) formând o rețea expresivă în care vom recunoaște liniile unui portret: portretul memorialistului sau, de ce nu, al unei Letiția Branea.

Volumul *Anii romantici* are „o neașteptată pavază aurită: textul care-și trădează autorul.” (Radu, 2014) Iată că, fără să vrea, autoarea se autoportretează pe canavaua amplă a lumii prin care a trecut și spune în cuvintele unui scriitor ceea ce Eugen Simion definește, în cuvintele teoreticianului, specificitatea discursului memorialistic, prin apelul la relația de echivalență autor-narator-personaj: „[...] autorul este totuna cu cel care povestește și se identifică, în egală măsură, cu acela despre care se povestește.” (Simion, 2008: 17)

În același articol amintit anterior, Tania Radu constata un adevăr: „Voit necanonică, memorialista Gabriela Adameșteanu face până la urmă exact ce presupune genul pe care-l „boicotează”: autoportretul interior. Cum nu o face programatic, rezultatul este convingător. Ca personaj-pivot, ghidează atenția cititorului prin zigzagul de situații, amănunte și portrete, când îngrămădite, când îndelung filigranate, când prinse în vârf de ac fin și nu o dată periculos” (Radu, 2014), ceea ce justifică o umbră dubitativă exprimată astfel de autoarea însăși: „Mă întreb dacă nu am contribuit și eu, prin radicalismul de la 22, la această privire simplificatoare. Am început să mă gândesc tot mai des la acest lucru de când, după 2000, am regăsit ambiguitatea sceptică și consolatoare a literaturii.” (Adameșteanu, op.cit.: 11) Trăirea cu fervoare de către jurnalista Gabriela Adameșteanu a acelor ani „romantici”, cu multitudinea de evenimente și întâmplări care i-au caracterizat, este evidentă în paginile cărții și este motivată de autoarea însăși astfel: „A fost un moment de euforie când generații care crescuseră cântărindu-și vorbele descopereau libertatea cuvântului, atât de prețioasă pentru intelectuali.” (Adameșteanu, op.cit.: 201)

4. Concluzii

Chiar dacă pot fi intuite sau recunoscute elemente personale, repere autobiografice, în opera unui scriitor, care sunt inerente scrierilor memorialistice sau diaristice, calitatea unei creații de ficțiune este dată, printre altele, de capacitatea scriitorului de a transla de la particular spre general experiențele trăite. Cum ne-am explicat altfel faptul că, într-o majoritate copleșitoare, literatura, în general, interesează generații, vârste și statusuri sociale atât de diferite. Iar creația Gabrielei Adameșteanu nu se sustrage acestui adevăr.

Bibliografie

Adameșteanu, Gabriela, 2014, *Anii romantici*, Iași, Editura Polirom.

Axinte, Șerban, 2015, „Cartea care devine destin – Gabriela Adameșteanu, *Anii romantici*”, *Observator cultural*, nr. 785.

Burța-Cernat, Bianca, 2016, „Provizoratul anilor romantici – Gabriela Adameșteanu, *Anii romantici*”, *Observator cultural*, nr. 727.

Chebac, Andreea, 2015, „M-am gândit ca ar fi bine să spun și perspectiva mea”, interviu cu Gabriela Adameșteanu, <https://www.bookblog.ro/interviu/interviu-gabriela-adamesteanu-despre-volumul-anii-romantici>

romantici-m-am-gandit-ca-ar-fi-bine-sa-spun-si-perspectiva-mea-asupra-celor-traite-de-mine/

Grădinaru, Magda, 2017, „Asta e România, nu există țară ideală”, interviu cu Gabriela Adameșteanu, <https://www.news.ro/cultura-media/interviu-gabriela-adamesteanu-asta-e-romania-nu-exista-tara-ideala-nu-putem-sa-arboram-foarte-curand-steagurile-fara-sa-ne-amintim-de-dezmatul-care-s-a-facut-pe-stilul-national-1922400002002017111017363757>

Piștea, Constantin, 2017, „Viața mea este mai mult decât doar literatură” (interviu cu Gabriela Adameșteanu), în <https://constantinpistea.ro>.

Purcaru, Alina, 2014, „Anii romantici sau cartea faliilor”, *Observator cultural*, nr. 729.

Purcaru, Alina, 2014, „Anii romantici”, de Gabriela Adameșteanu”, <https://www.bookaholic.ro/cronica-anii-romantici-de-gabriela-adamesteanu.html>

Radu, Tania, 2014, „Privind din foișorul literaturii”, în *Rev.* 22.

Ricœur, Paul, 2001, *Memoria, istoria, uitarea*, traducere de Ilie Gyurcsik și Margareta Gyurcsik, Timișoara, Editura Amarcord.

Simion, Eugen, 2008, *Genurile biograficului*, vol. I, București, Editura Univers Enciclopedic.

Vlădăreanu, Elena, 2014, „Dacă nu scriu multă vreme mă simt prost”, interviu cu Gabriela Adameșteanu, *Suplimentul de cultură*, nr. 449.